

Světelný mikroskop - základní pracovní nástroj

Tři cíle mikroskopie:

- zvětšit obraz
- rozlišit detaily v obraze
- popsat detaily viditelné okem nebo kamerou

Jednoduchý mikroskop

jedna čočka nebo jeden systém čoček
(lupa)

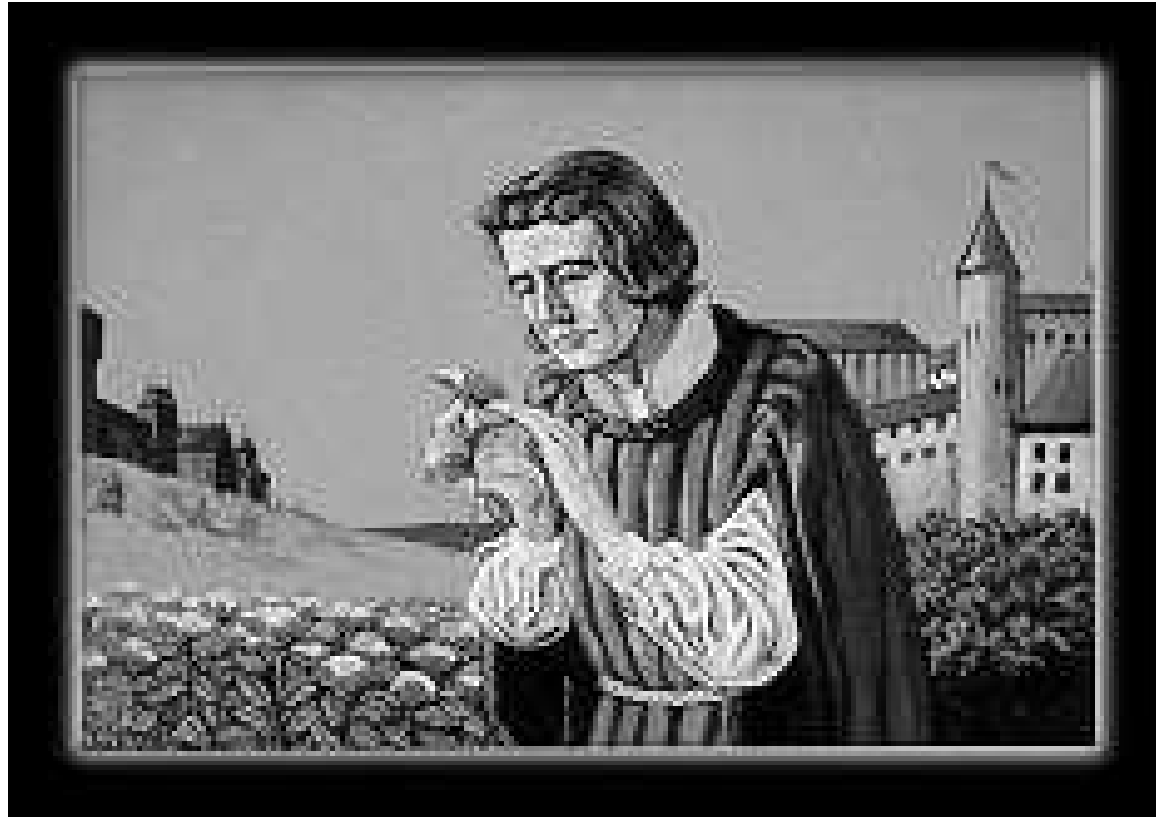
Složený mikroskop

více čoček nebo více systémů čoček

Světelná mikroskopie a kontrastní metody

Historie světelného mikroskopu

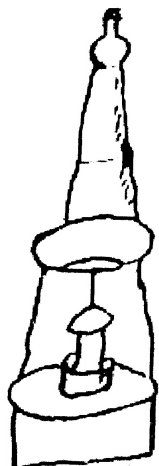
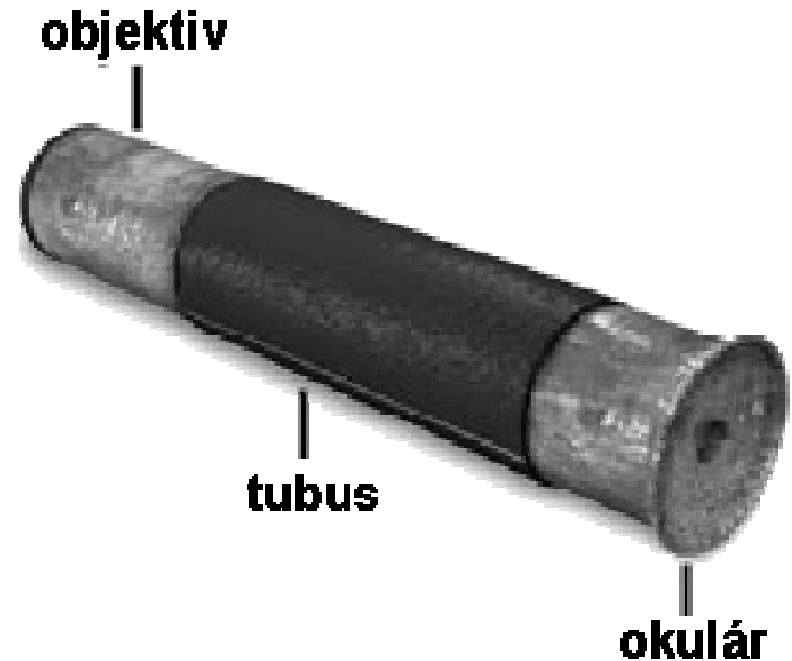

Odjakživa chtěli lidé vidět věci mnohem menší, než mohli vnímat pouhým okem

Hans a Zacharias Janssenovi

Zacharias Janssen
(1580-1638)

1625 - nejstarší známá kresba mikroskopu

První složený mikroskop (kolem 1595)

zvětšoval 3x při zatažení tubusu a více než 10x při max. roztažení, měřil 1,2 m

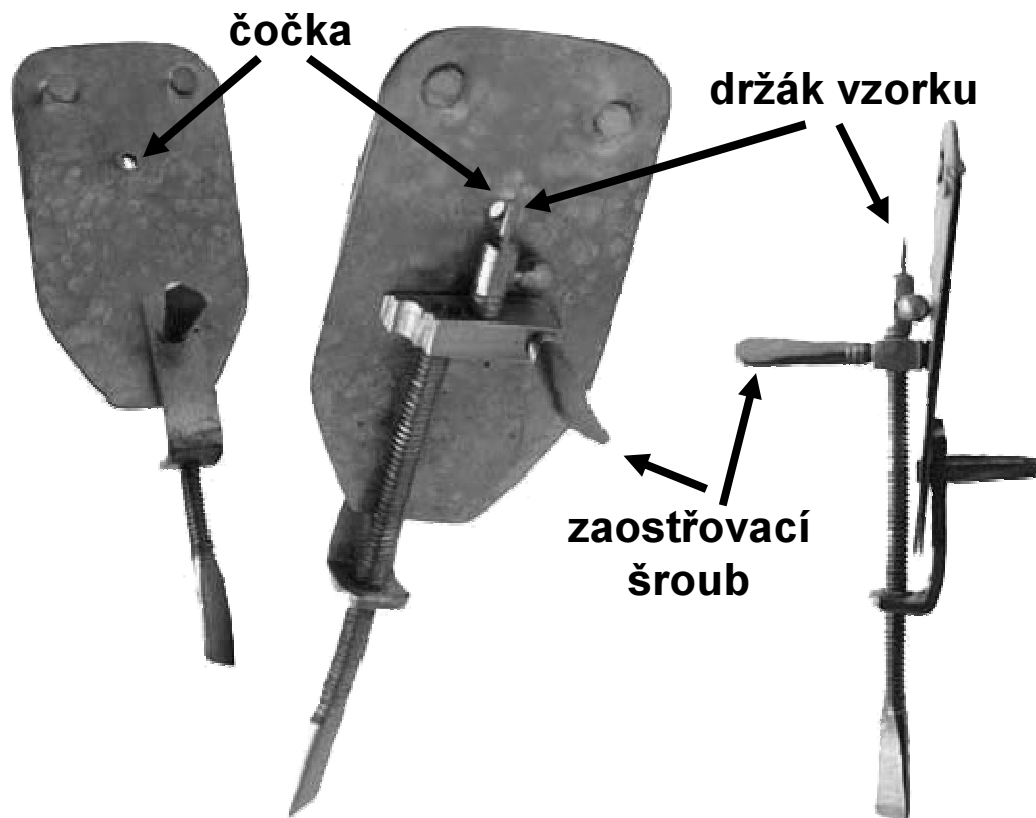
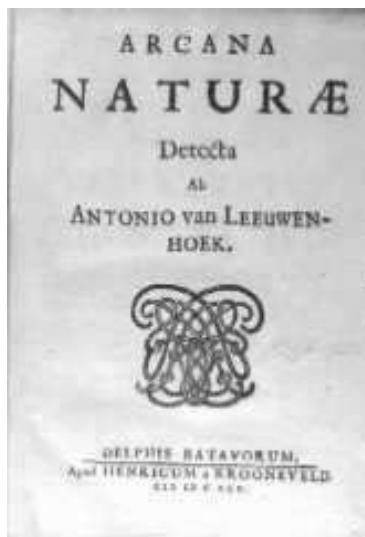

Antony van Leeuwenhoek

(1632 - 1723)

Jednoduchý mikroskop(1660)

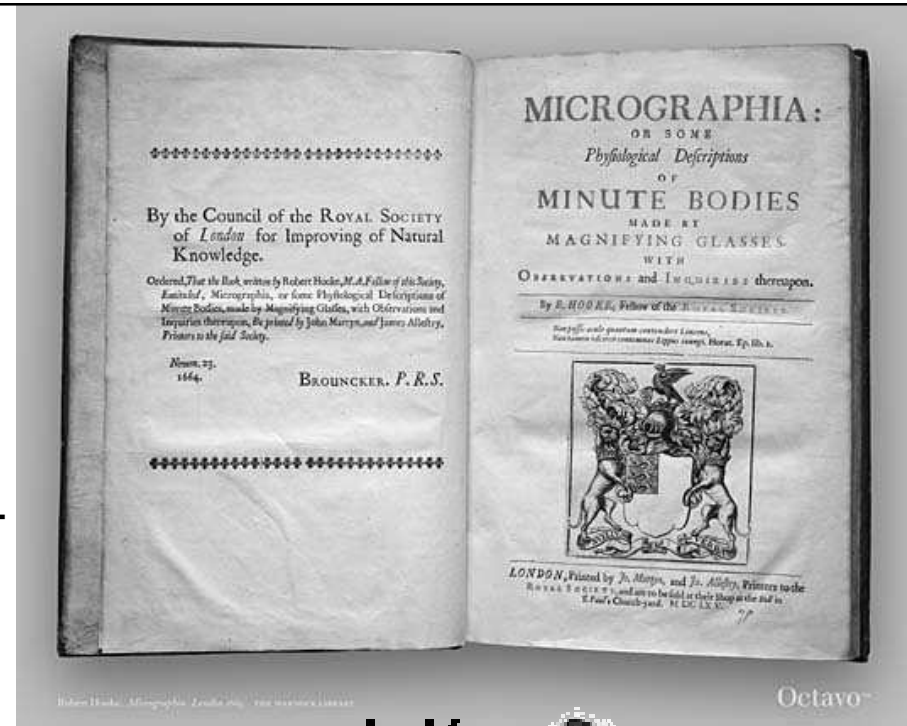
Konvexní skleněná čočka byla připevněna do kovového držáku a byla zaostřována pomocí šroubu.

Robert Hook

1665 složený mikroskop

kniha Micrographia,
sledování tenkých řezů korkem -
pojem buňka

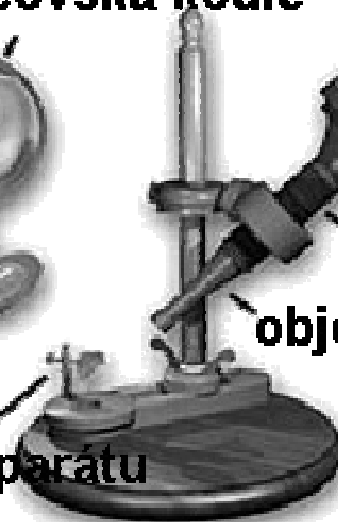

Robert Hooke
(1635-1703)

olejová lampa
ševcovská koule

držák preparátu

zaostřovací šroub
objektiv

okulár

tubus

Mikroskopy 17. století

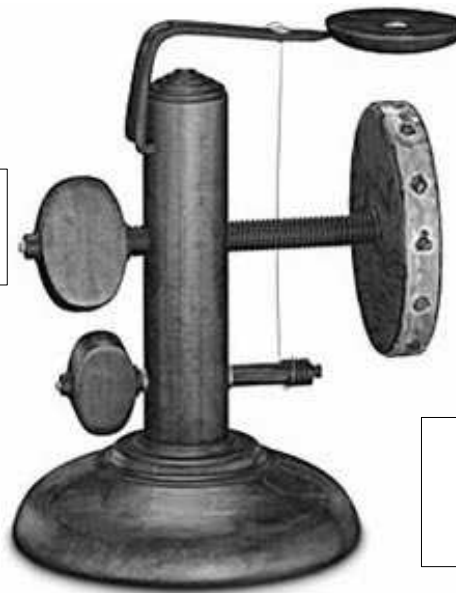

Galileo Galilei
po roku 1600

Itálie

Guiseppe
Campani,
1662

Jednoduchý Italský
mikroskop, 1686

Anglie

John
Yarwell,
1680

Mikroskopy 18. století

1700

1730

1761

Mikroskopy 19. století

Mikroskopy 20.století

Nikon 1900

Olympus 1998

Leitz 1910

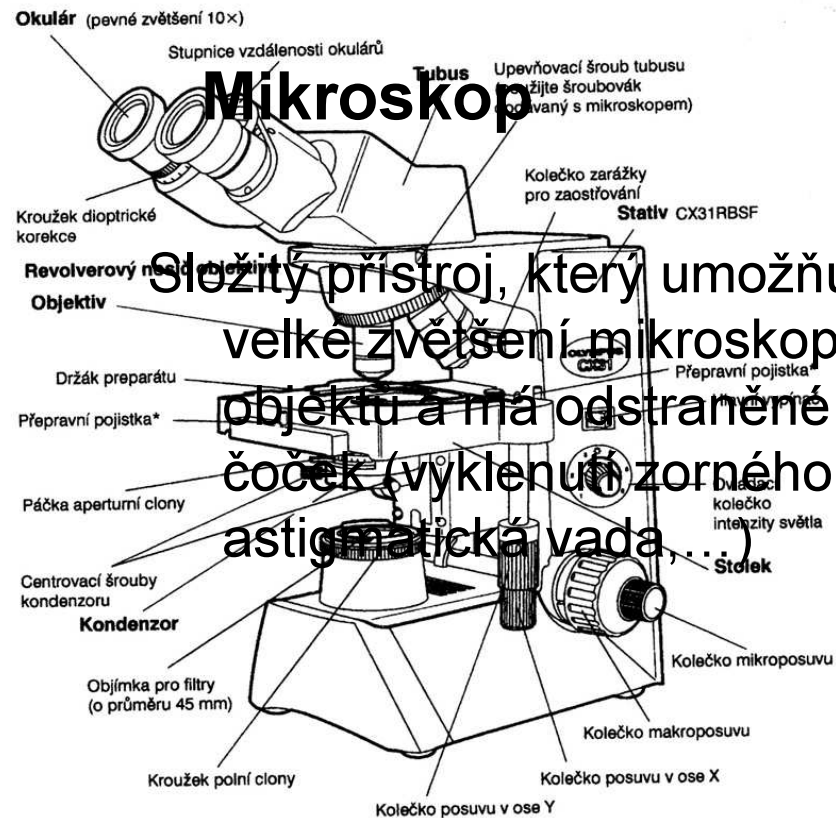
Lupa

Skládá se z jedné čočky
nebo z jediného systému
čoček

Olympus CX31

Složení mikroskopu

1. Část mechanická: stativ, noha stativu, tubus, revolverový měnič objektivů, stolek, makrošroub, mikrošroub
2. Část osvětlovací: zdroj světla, zrcátko, polní clona, kondenzor, irisová clona, objímka filtru
3. Část optická: objektivy, okuláry

1. Část mechanická

Stativ

Noha stativu

Tubus - spojuje okulár a objektiv

Mechanická (optická) délka tubusu - vzdálenost mezi horním a dolním koncem tubusu, mění se vzájemným posunem dvou na sebe nasunutých částí, dána výrobcem (160 - 170 mm) a je nutno ji dodržovat - objektivy a okuláry konstrukčně přizpůsobeny

- nekonečná délka tubusu (vkládání modulů), ∞

- monokulární přímý, šikmý, binokulární, trinokulární

Revolverový měnič objektivů

Stolek - pohyblivý; s křížovým vodičem preparátu, který se ovládá dvěma šrouby

Makrošroub - pro hrubé ostření

Mikrošroub - pro jemné doostřování

2. Část osvětlovací

Pozorování ve světle **procházejícím x dopadajícím**

Zdroj světla - lampa v noze stativu s kolektorovou čočkou (fixně seřízená), kolektor spolu se **zrcátkem** soustřeďuje světlo do kondenzoru

Polní clona - používá se při malém zvětšení, viz práce s mikroskopem

Irisová clona - reguluje množství světla přicházejícího do mikroskopu, stupnice, podle které se nastavuje numerická apertura kondenzoru

Kondenzor - 2-3 spojky, objímka; *soustřeďuje paprsky pro dokonalé osvětlení zorného pole*, optická osa osvětlovací soustavy musí procházet středem kondenzoru

Numerická apertura kondenzoru má být vždy menší než numerická apertura objektivu (70-80%)

Filtry - modrý, šedý

3. Část optická - čočky

Zabezpečuje vhodnou kombinací čoček (kromě vytváření obrazu) také v různé míře odstraňování hlavních optických vad čoček

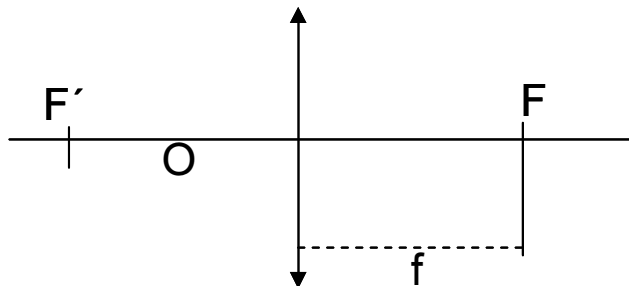
ČOČKY

Průhledné těleso omezené vypuklými (konvexními) a vydutými (konkávními) plochami

Z funkčního hlediska rozlišujeme: **spojky** a **rozptylky**

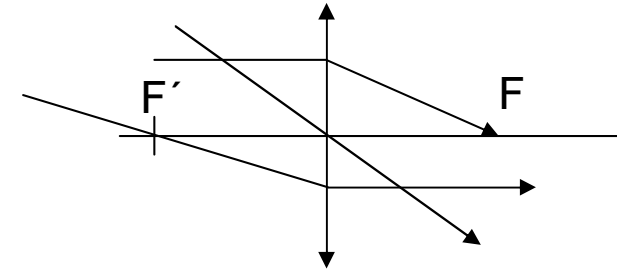
Optická osa (prochází středem čočky - O) a 2 ohniska (**obrazové** F - vzniká v něm obraz; **předmětové** F' - na straně předmětu)

Středem čočky proložíme hlavní rovinu a vzdálenost ohniska od hlavní roviny se nazývá **ohniskovou vzdáleností** (f)

3. Část optická - čočky

Geometrické zobrazování spojnou čočkou (viz obr.) - paprsek rovnoběžný s optickou osou se na povrchu čočky láme do F ; paprsek procházející středem čočky se neláme; paprsek procházející F' se láme rovnoběžně s optickou osou

Zobrazování předmětu mikroskopem: preparát umístěn mezi dvojnásobnou ohniskovou vzdálenost a ohnisko objektivu - skutečný, zvětšený, převrácený obraz

Hlavní vady čoček:

Vada barevná (chromatická) - způsobená různým lomem světla o různé vlnové délce
odstranění pomocí soustavy dalších čoček (achromáty)

Vada kulová (sférická) - vzniká tím, že paprsky rovnoběžné s osou se lámou různě podle jejich vzdálenosti od středu čočky

Vada astigmatická - paprsky dopadající na čočku ze strany se neprotnou v jednom bodě

Vyklenutí zorného pole - paprsky dopadající na čočku šikmo mají jiné ohnisko než rovnoběžné paprsky přímé; nelze zaostřit na celé zorné pole

3. Část optická - objektiv

Vytváří zvětšený převrácený a skutečný obraz předmětu
Čím je kratší ohnisková vzdálenost objektivu, tím je větší zvětšení.

Zvětšení objektivu - je vyznačeno (10x, 20x, 30x); dá se vypočítat z ohniskové vzdálenosti podle vzorce

$$Z = 250 / f \quad 250\text{mm je tzv. normální zraková délka}$$

Numerická apertura (A) - vyjadřuje vztah mezi otvorovým úhlem (úhel, který svírají dva nejkrajnější paprsky, které se ještě dostanou do otvoru objektivu) a lomivostí prostředí

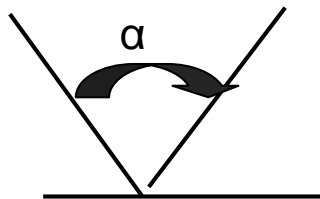
objektiv

$$A = N * \sin \alpha/2$$

α - otvorový úhel

N - index lomu prostředí mezi
objektivem a preparátem

preparát

3. Část optická - objektiv

Čím je větší numerická apertura,

- tím je vyšší **rozlišovací schopnost objektivu** (schopnost rozlišit dva vedle sebe ležící body jako samostatné).

- tím menší **hloubková ostrost** (schopnost současně ostře zobrazit větší nebo menší počet rovinných vrstev předmětu).

Světelnost objektivu je přímo úměrná A^2

Krycí sklíčko $N=1,51$, vzdušné prostředí $N=1$ → 2 úhly (menší ve skle, větší ve vzduchu), pod nímž vstupují paprsky do objektivu → do objektivu se dostane menší množství paprsků (použití imerzního oleje $N=1,5$)

Pozorovací (pracovní) vzdálenost - vzdálenost čelní čočky objektivu od krycího skla preparátu

Velikost zorného pole - větší, čím menší zvětšení objektiv má (čím větší f , tím větší zorné pole)

Světelnost objektivu - intenzita osvětlení zorného pole, závislá na numerické apertuře (viz výše)

3. Část optická - objektiv

Typy objektivů

Achromáty - jednoduché, složené ze 2 až 6 čoček; je u nich korigovaná chromatická vada, a to pro žlutou až zelenou oblast spektra

Apochromáty - korekce barevné vady pro tři základní barvy spektra, vyšší numerická apertura a lepší rozlišení detailů

Planachromáty - barevně korigovány jako achromáty a korigováno i vyklenutí zorného pole (mikrofotografie)

Planapochromáty - zcela odstraněno vyklenutí zorného pole i chromatická vada, patří k nejlepším a nejdražším objektivům

Fluoritové objektivy - z fluoritového skla (vynikající optické vlastnosti), dobře propouští UV záření, vhodné pro fluorescenci ale i pro pozorování ve světlém poli

3. Část optická - objektiv

Suché objektivy - mezi objektivem a krycím sklem je vzduch

Imerzní objektivy - imerzní olej (mezi objektiv a krycí sklo, mezi přední čočku kondenzoru a podložní sklo)

- vodní imerze

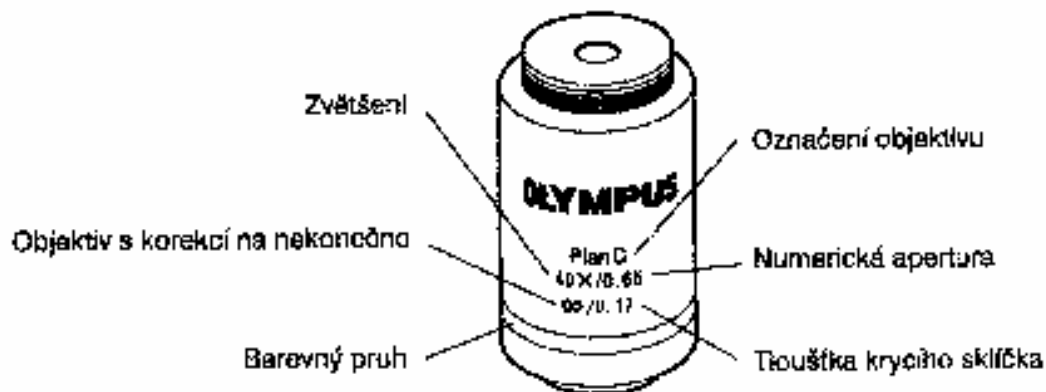
Objektivy pro práci bez krycího skla - NCG (no cover glass)-hematologie

Objektivy s korekcí na tloušťku krycího skla - korekční prstenec

Objektivy s irisovou clonou - omezení světelného toku objektivem, vliv na hloubku ostrosti

Odpružené objektivy - zamezení mechanickému doteku čočky

Objektivy pro speciální pracovní postupy - např. fázový kontrast, DIC

Barevné označení objektivů - červená, žlutá, zelená, světle modrá,
tmavě modrá, černá

3. Část optická - okulár

Zvětšuje obraz vytvořený objektivem

Zvětšení okuláru je prázdné - nezobrazuje více detailů, než bylo zobrazeno objektivem

Typy okulárů

Huygensův okulár H - skládá se ze 2 čoček, v kombinaci se slabými objektivy (achromáty)

Ortoskopické okuláry O - nezkreslují zorné pole, v kombinaci s objektivy achromatickými a planachromatickými

Kompenzační okuláry K - kompenzují chromatickou vadu objektivů, jsou určeny pro práci s apochromáty

Periplanatické okuláry P - kompenzují chromatické vady a částečně i vyklenutí zorného pole, v kombinaci s planachromatickými objektivy

Brill okuláry - umožňují pozorování a kompenzaci pro dioptrické oko, **dioptrická korekce, manžety**

Průměr zorného pole (FN - field number) - 18 - 22 mm,

širokoúhlé okuláry (UW) - až 25 mm

Projektivy - okulár používaný při mikrofotografii

užitečné zvětšení mikroskopu -

minimální - numerická apertura objektivu x 500

maximální - numerická apertura objektivu x 1000

objektiv 100x, NA 1,3

= okulár 13x

= okulár 6,5x

měření pomocí mikroskopu

do okuláru se vkládá destička s pomocnou sítí nebo měřítkem - 1 mm
rozdělený na 100 dílků

-objektivové měřítko, kterým pro danou soustavu objektiv-okulár
vypočítáme tzv. kalibrační faktor (číslo, kterým musíme násobit počet dílků
okulárového měřítka, abychom dostali měřenou vzdálenost v jednotkách
délky (mm, mikrometry)

zjišťujeme, které dílky okulárového a objektivového. měřítka se překrývají a
trojčlenkou vypočítáme hodnotu 1 dílku okulárového měřítka pro použitý
objektiv

Úplné Köhlerovo osvětlení

skládá se ze

- **zdroje světla**
- **kolektorové čočky**
- **irisové clony**

nastavujeme do optimální polohy

- **clonu osvětlovacího systému**
- **clonu kondenzoru**
- **polohu kondenzoru**

1. **Umístíme preparát a zaostříme s objektivem 10x**
2. **Uzavřeme polní clonu**
3. **Kondenzor snižujeme nebo zvyšujeme tak dlouho, až je obraz svítícího pole ostře ohraničený**
4. **Polní clonu otevřeme tak, aby se dotýkala okrajů zorného pole.**
5. **Obraz svítícího pole posuneme centrovacími šrouby kondenzoru do středu zorného pole**

Postup práce s mikroskopem

Mikroskop přenášíme oběma rukama (kapotáž)

Manipulujeme pouze pomocí **vroubkovaných** částí

1. Zapneme mikroskop, nastavíme osvětlení, vložíme preparát, zařadíme objektiv 10x, zaostříme na preparát
2. Nastavíme vzdálenost okulárů a provedeme dioptrickou korekci (okulár bez dioptru zaostříme na objekt mikrošroubem, zavřeme oko; okulár s dioptrou doostříme podle svého oka).
Použití manžet: při pozorování s brýlemi ponechte manžety ohrnuté, nikdy manžety neodstraňovat z hygienických důvodů !!!!!!!
3. Nastavíme aperturní clonu
4. Zařadíme požadovaný objektiv a doostříme mikrošroubem.
5. Zařadíme filtr, přizpůsobíme osvětlení a pozorujeme

Potřeby pro mikroskopování

Krycí skla -různá tloušťka (0,08; 0,11; 0,13;0,17;0,20 mm)

- velikost (mm) a tvar

Podložní skla - různá tloušťka (1; 1,2 mm) velikost (26 x 70 mm)

- zabroušené hrany, matované

Preparační soustavy - pinzeta, skalpel, nůžky, preparační jehly, štětec,
pipeta

Laboratorní sklo - Petriho miska, hodinové sklo, kádinka atd.

Krabice na preparáty

Slohy na preparáty

Kontrastní metody

kvalita zobrazení biologických objektů závisí na

1. dostatečném zvětšení obrazu

(maximální užitečné zvětšení =

numerická apertura objektivu x 1000)

2. rozlišovací schopnosti mikroskopu (numerická
apertura objektivu a kondenzoru, kvalita
osvětlení preparátu - Koehlerovo osvětlení)

3. kontrastu obrazu (cytologická a histologická
barviva, **optické metody**)

- **Fázový kontrast**
- **Nomarského diferenciální interferenční kontrast (DIC)**
- **Hoffmanův modulační kontrast (HMC)**
- **Dotův infračervený gradientový kontrast (DGC)**
- **Fluorescence**
- **Konfokální laserová skanovací mikroskopie**

Metoda fázového kontrastu

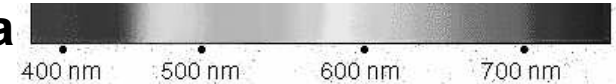
Frits Zernike, 1934

Nobelova cena

Zeiss, Jena

amplituda - intenzita světla

vlnová délka - barva

fázový posun - neviditelný pro lidské oko

Nebarvené objekty

různá optická hustota

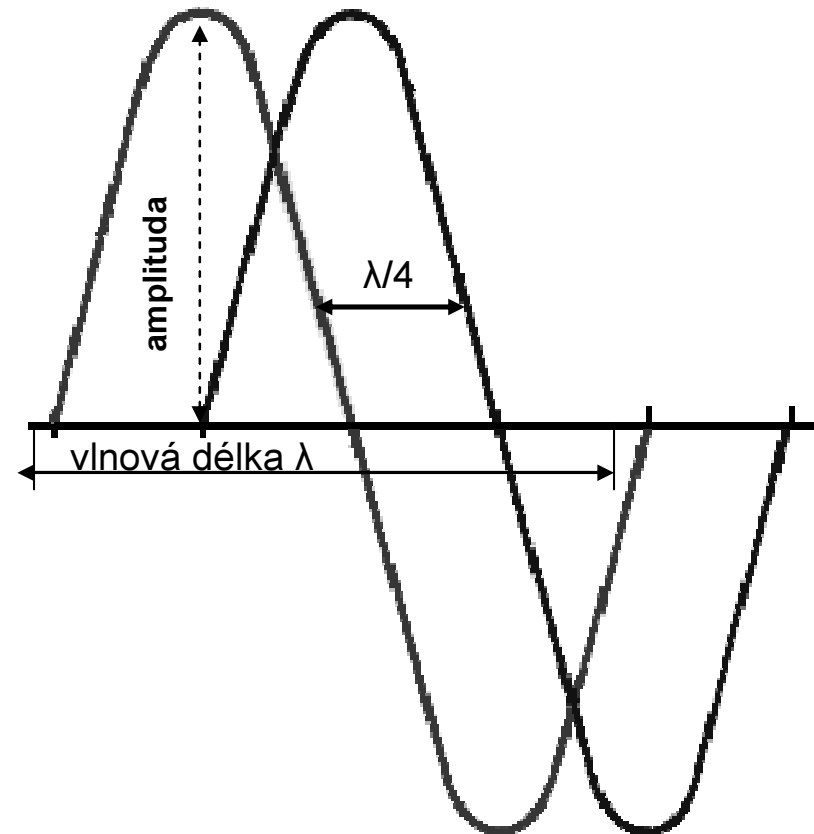
změna fáze

ZAŘÍZENÍ PRO FÁZOVÝ KONTRAST

změna fáze vlnění na změnu amplitudy

=

viditelné pro člověka

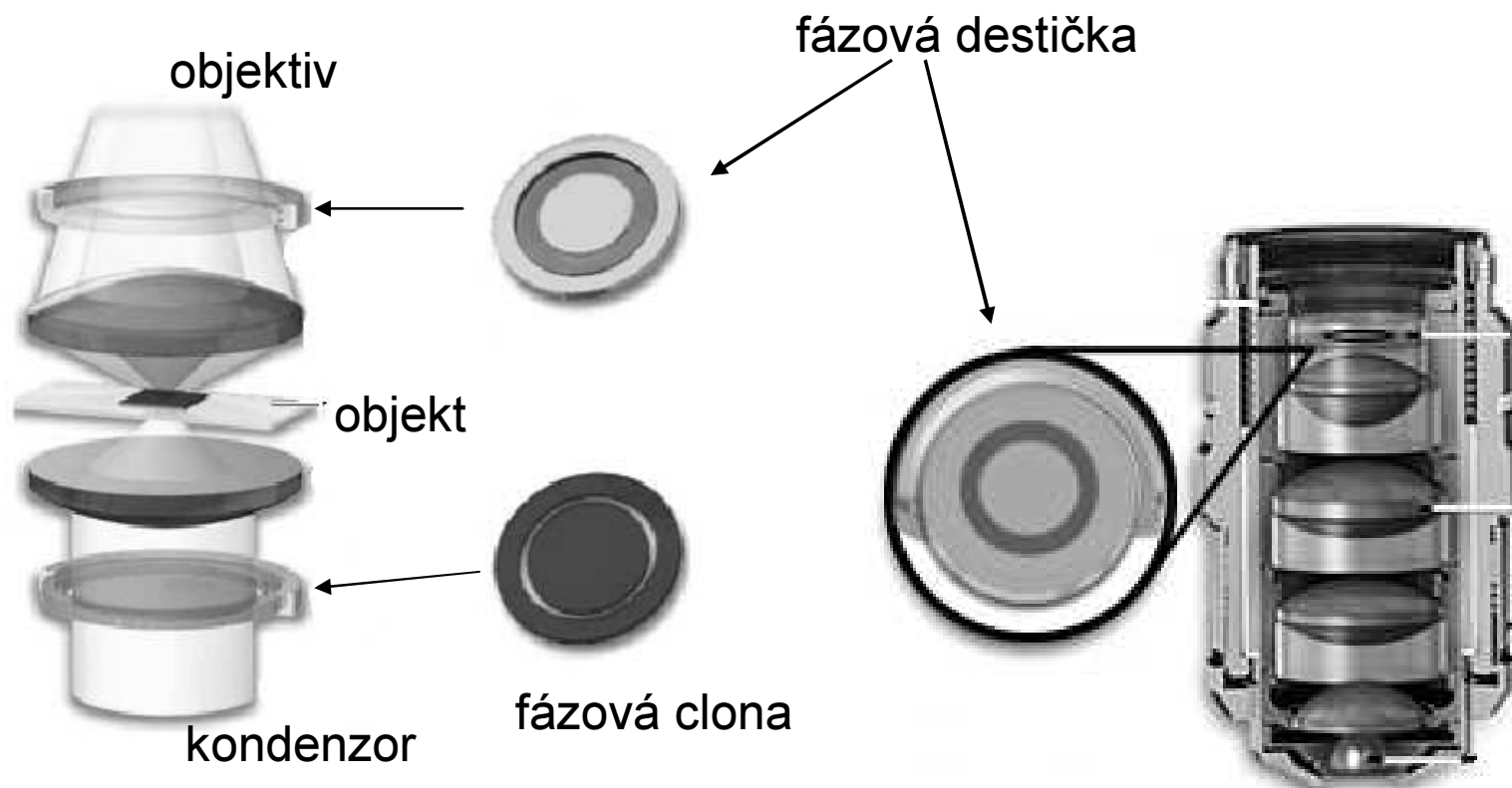
Objektivy pro fázový kontrast - fázový prsteneček

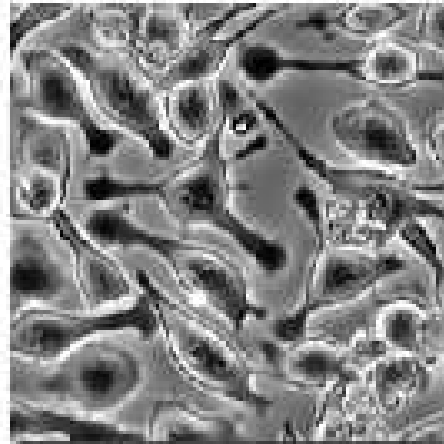
(převádí neviditelné fázové rozdíly na rozdíly amplitudové)

Kondenzor - aperturní kroužek pro různé zvětšení

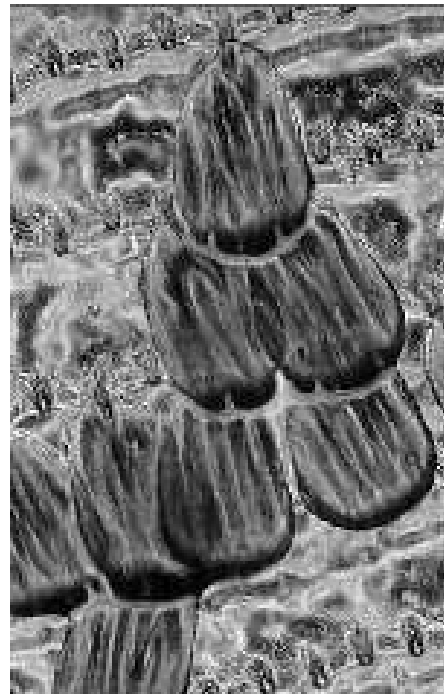
Centrovací dalekohled - seřízení fázových prstenců

Zelený filtr- 540 nm

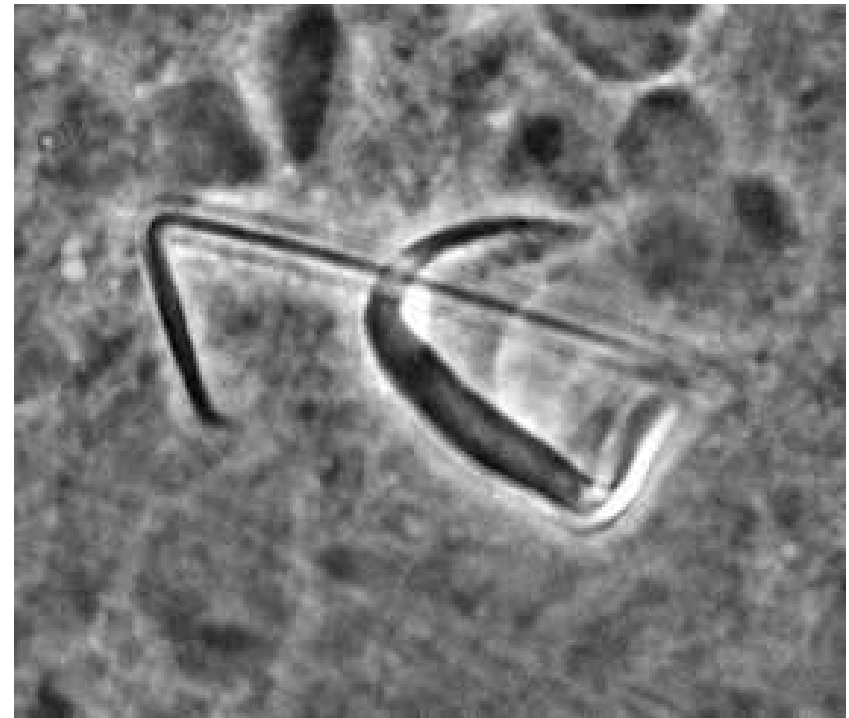
procházející světlo x fázový kontrast

křídlo motýla

Problém halace

apodizovaný fázový kontrast

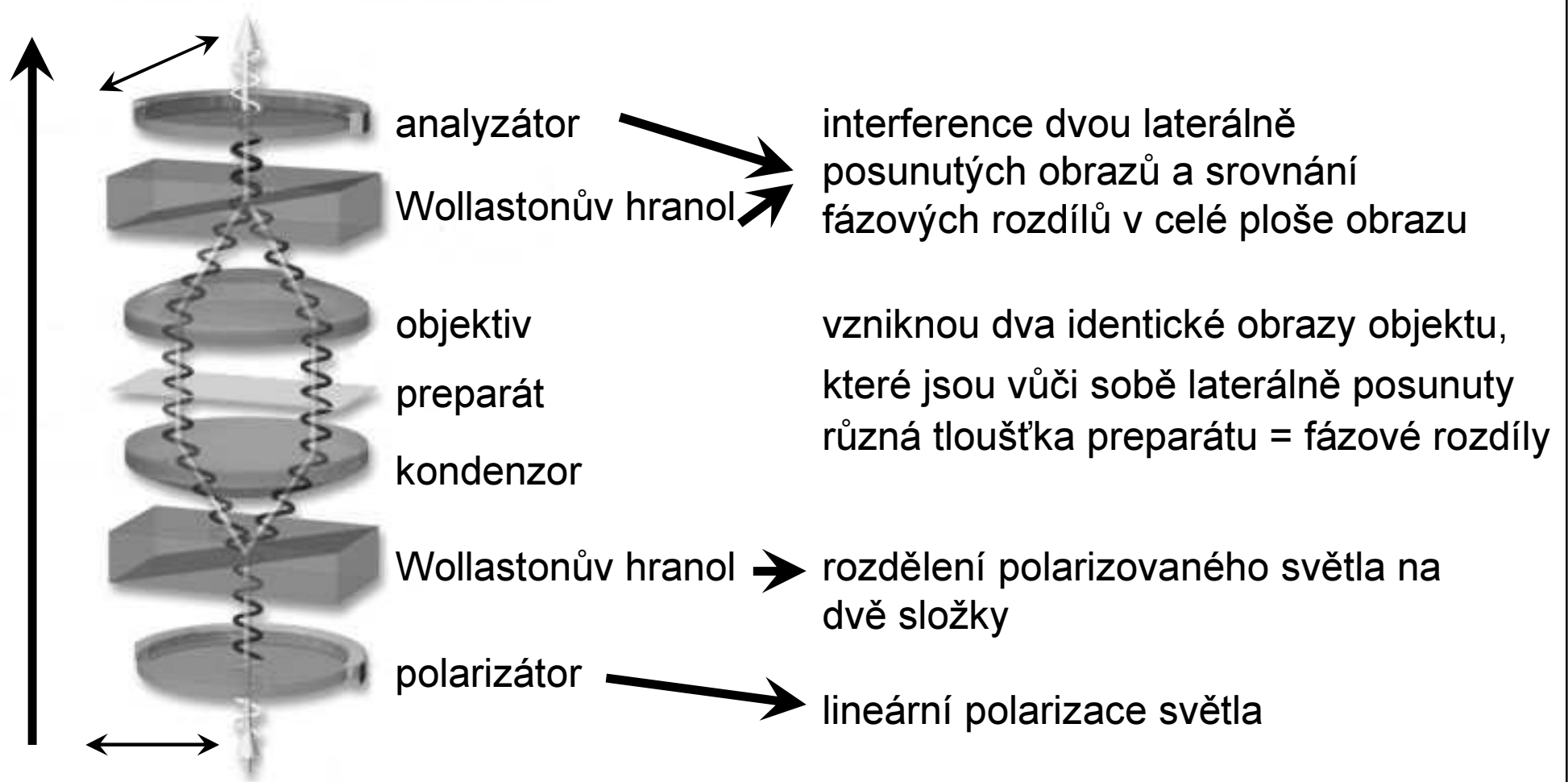
Malformovaný střední háček diplozoona

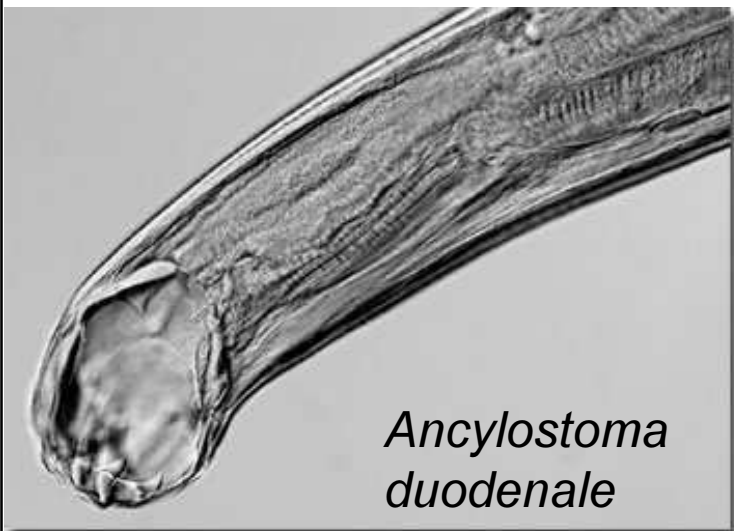
Nomarského diferenciální interferenční kontrast (DIC)

- povrchová topologie objektu

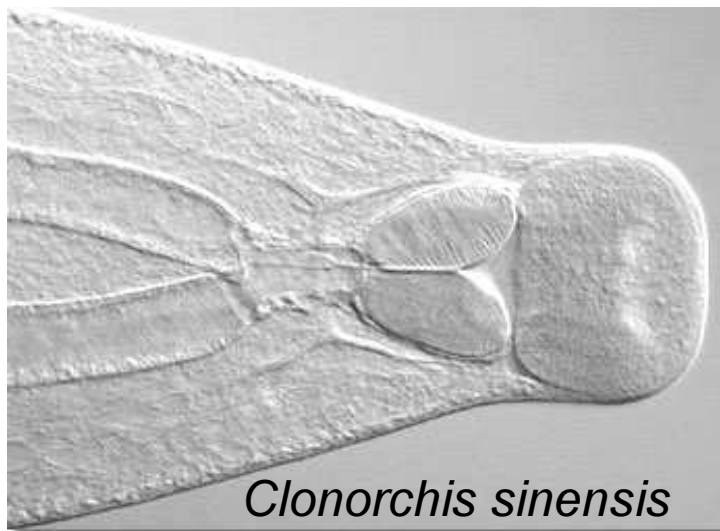
kolem 1950, Georges Nomarski
mikroskop - 1959 Carl Zeiss

zvětšený obraz vzorku se jeví jako
šikmo osvětlený trojrozměrný objekt

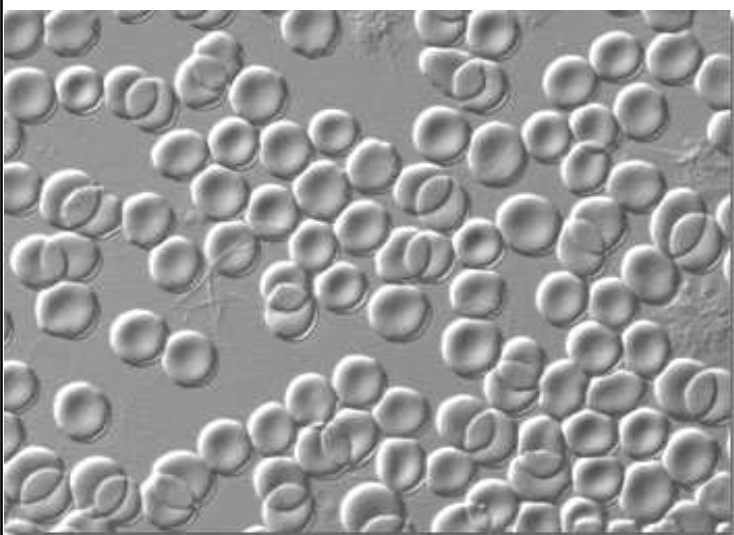
*Ancylostoma
duodenale*

Clonorchis sinensis

pylové zrno borovice

červené krvinky

řez ledvinou myši

přichytné svorky diplozoona

Nové technologie

- mikroskop s videokamerou
- spojení počítače s mikroskopem
- digitalizace a analýza obrazu

DIGITÁLNÍ MIKROSKOP Olympus MIC-D

Místo klasického pozorování pomocí okulárů zobrazuje MIC-D na monitoru osobního počítače, který je s mikroskopem spojen USB kabelem. Protože se jedná o digitální obraz, jeho zpracování je velmi rychlé a snadné: uživatel jej může uložit, vymazat, upravit, vytisknout, umístit na web nebo poslat e-mailem.